

Bontins 2015 * L° 73

Li Rantoele

Gazete di prôze nén racontece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal "RANTOELE", soce nén recwârlante (a.s.b.l.) avou l' aspalaedje del Kiminâlté Walonreye-Brussele

Mi, dji
raletche
voltî,
nén vos ?

Mwaise sicrijheu : Lucyin Mahin - Dessins : Djozé
Eplaideu responsåve : Pire Otjacques

19, rûe d' la Hète, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt : 6840-Neufchâteau
Pris : 3 uros à limeru ; aboumint po èn an : 12 uros (20 po l' etrindjir)
à conte IBAN : BE74 0682 2043 0507 BIC : GKCCBEBB

Li mot « rantoële »

Li mot « **rantoële** », c' est dandjreus on riscôpaedje [*mécoupure*] do shuvion [*suite de mots*] « l' arantoële » (l' araegnreye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Årdene, la k' i s' prononce *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwâye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoële-soce

Li Rantoële-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî ahivêye e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Henschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont. Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « [Li_Rantoële_\(soce\)](#) ».

Li Rantoële-gazete

Li Rantoële-gazete eplaidê a pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (*orthographe wallonne unifiée*).

Sacwants tecses sicrîts e-n on walon coinrece [*régiolecte*] et riscrîts e rfondou cial ont stou eplaidîs, come li scrijheu(se) les a-st ortografî, sol djâspinreye « li walon d' emon nozôtes » : <http://walon.cultureforum.net/>

Responsåvte

Les scrijheus sont responsåves di çou k' i scriynut.

Croejhete

Dins nosse gazete, dji shuvans les rîles classikes do walon po les tins compôzês des viebes di mouvmint.

En wallon, les verbes de mouvement se conjuguent aux temps composés avec l'auxiliaire « awè / aveur », et donc, le participe passé NE s'accorde PAS avec le sujet.

C' est a ç' moumint la k' il **ont toumé** (ou k' il **ont tcheu**) sol trezôr (NÉN : k' i *« **sont toumés** »).

On pout djusse mete li viebe « esse » po èn estat : Ramassez les foyes ki **sont** la **toumêyes**.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoële polèt esse riprins tot marcant bèn l' sourdant.

Les textes publiés dans « Li Rantoële » peuvent être repris en citant la source.

Et n' rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement **ch** et **jh** se prononce **j** (les 2 se prononcent **h** a Liège); **ea** se prononce **ia** ou **ê** (fr. eau); **én** se prononce généralement **in** (**én** ou **é** a Charleroi); **ae** se prononce généralement **a** (**è** à Liège, **â** à Charleroi dans le suffixe -âdje), **oe** se prononce généralement **wè** (**eû** à Liège, mais aussi **è**, **û**, **ë**, **wa**, **où**, **wé**, etc.), **sch** se prononce **sk** ou **ch** (mais **h** à Liège); **oi** se prononce **wa** à Namur, **wè** à Liège, **ôⁿ** à Charleroi et **où** à Nivelles, **â** se prononce **au** à Namur, **â** en Haute-Ardenne, et variablement **au**, **â**, ou **a** à Charleroi; **ô** se prononce souvent **ôⁿ** (presque **on**) mais **où** à Nivelles et à Fosse-la-Ville; **sh** se prononce **ss** à l'Est et **ch** à l'Ouest; **oen** se prononce souvent **on** à l'Est et **win** à l'Ouest.

*Les linguistes appellent ces lettres des **diasystèmes** ou **archigraphèmes**. E walon, on dit **betchfessîs scrijhas** (do viebe « betchfessî », *placer tête-bêche*).*

endè (**end**, **ndè**, **nd**) se prononce **ènnè** (**ènn'**, **'nnè**, **'nn'**) sauf à l'Ouest où il se rend par **'dd'** (simplifié en **d'** ou **d-**)

*En wallon unifié, tous les E internes se prononcent **è**. remantchî = rêmantchî; retchessî = rêтчessî. La lettre **é** ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : ceréjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezin-ter, republike (lire è).*

Di traze a catoize

Noveas lives e walon

« **Li noeråde** » : on roman da Jean-Luc Fauconnier. Eplaidî dins l' coleccion « Micromania ». Loukîz eto p. 19.

« **Sapinse Seul Lidiye** » : on live-djournâ d' ene beguene, sicrît pa Emile Gilliard. C' est l' shûte di « Les djoûs racourtixhnut » sôrti e 2002. A cmander amon l' oteur, rowe Sint-Lorint (rue Saint-Laurent), 321, 4000 Lidje. Dandjreus end a-t i ossu al livreye « *Au vieux quartier* », rowe del Croes a Nameur. Racsegne : adrienne.goffin@skynet.be

« **Antolodjeye des scrijheus e walon sol guere di catoize** » : ene sinteze fwaite pal bibioteke do Roman Pays; a cmander tot houcant li 067 89 35 88.

Li RANTOËLE

Novèle sitroete plake e walon

William Dunker vént d' rexhe si cwatrinme sitroete plake, eredjistrêye e publik a Marlanwé.

Avou lu, come muzicyins, ene novele cwatrinne [*quartet*] avou ses vîs cousses did dintins Roberto Di Ferdinando (guitâre, basse, keurs), Patrick Deltenre (guitâre, oukoulélé, muzike al boke et keurs) et Marcus Weymaere (taburreyes).

Gn a ladsu des vîs bokets divnous des classikes del tchanson e walon (« Condroz & western », « Todi sol voye », « Djan Pinson ») mins eto troes noveas tites, câzaedjissés pa André Gauditiaubois (« I fât k' dji m' evâye », « Berwete di blouz » et « K' arivrè-t i dmwin ? »). Po l' aveur, atôtchîz Sowarex (02 538 90 01) ou emilez lzî info@sowarex.be

Ratacaedje

Samwinne às langues come li walon

C' est ene novele idêye ki vént d' aspiter dins l' tiesse da Mitchî Francârd, on waloneu k' a stî eto on tins vice-recteur di l' Univiersité do Noû Lovén.

Si gn a pont d' gros xhames el voye, ci divreut ataker li semdi 26 di setimbe. A on moumint k' on fiestixh eto les 20 ans del tchâte uropeyinne des mancîs lingaedjes. Ene tchâte ki l' Beldjike n' a nén co siné, paski les Flaminds metèt des pires el roye, sogne k' ele dene dipus d' droets às francès-câzants d' Flande, et kécfeye minme a leus ptits lingaedjes coinreces (west-flamind, limbordjwès). Çou ki, sapinse a zels, pôreut fé do toirt à neyerlandès.

Djans ! Rivnans drî rinne !

Po drovi et po clôre

Nosse samwinne kiminçreut pa ene djournêye di confèrinces a... Brussele (fât Bén pacô passer les bardouxhes, tant k' on est co Walonreye et Brussele eshonne). On-z î djâzreut del tchâte, do decret Valmy Féaux, do pordjet Boland, et tchik et tchak.

Nosse dite « samwinne às langues » si finixhreut a Nameur li 3 d' octôbe pa ene fiesse avou on djeu d' kinoxhances do walon, la k' on sayrè d' aveur des gros colés (des pîpols, k' on les lome) po fé loumer les grossès loumires so cist ocupaedje la. Et, risbuctanmint, sol walon (et les ôtes pitits lingaedjes del Walonreye, come di djusse).

Ocupaedje ezès viyaedjes

Inte les deus dates, tos les vayants bouteus à pordjet vont sayî d' adjinçner des etrevéns dins leus payis. Gn à seurmint des rexhowes di lives, des seyances avou des scolîs, des rintrêyes acadèmikes di scoles di walon, des pormoennâdes walon-câzantes, evnd.

Po k' ene activité soeye riprinjhe dins l' cataloke del samwinne, ele doet aveur sitî acertinéye pa on comitê ki comprind : Joseph Bodson, Christine Decock, Bruno Delmotte, Sarah Delvaux, Jean-Luc Fauconnier, Michel Francard, Baptiste Frankinet, Bernard Louis, Christian Quinet, Roland Thibeau et Nadinne Vanwelkenhuyzen. Del bele djin, edon ?

Fâreut, po Bén fé, assaetchî on publik ki n' est nén afwaiti a-z aler às raploûs des waloneus. Et, foiravant, des djonnes.

Dins leu pordjets, les waloneus si doevnut assoçner às ôtes institucions cultureles, come les aisses del tuzance (cintes culturels), les bibiotekes, les muzêyes, les scoles, evnd. Li rclamaedje po-z awè des djins si frè pal voye des tecnolodjeyes d' enute (filmaedje, waibes, waibe-bloks, evnd.).

Bates

On tuze eto a fé deus bates, ene po fé trover des noûmots, ene ôte po fé lére e walon des efants d' ene metowe comene, pu fé on clasmint. Li wangnant sereut li ci k' âreut yeu li pus d' efants k' ârènt sepou lére on tecse e walon.

Pol bate di noûmots, fâreut djusse atâvler cénk noûmots, dins l' dominne des tecnolodjeyes ou dins l' ci d' l' atôtchance [communication]. On n' sait nén co si ci sereut anonime ou nén (pol djuri, do moens).

Pordjets del Rantoele

Li Rantoele a tuzé a ene vizite di l' eglijhe di Bhô (« P'hô »; mins, al tiesse del fråze, c' est « Buhô » ey e francès « Beho »). L' après-nonne serè adierceye pa Cristian Tirion. Gn a eto des Rantoeûs ki prindront pâr al « rintrêye acadèmike » des scoles di Bive, avou dandjreus èn enaiwaedje linwistike des efants des scoles âtoû d' ene espôzucion di viyès fotos, come dedja fwait e 2013.

Kécfeye eto po des etic-taedjes di viyès sacwès à muzêye di Hermåle-dizo-Hu.

Li ci ki vicrè disk' al Rantoele ki vént sârè mî cwè.

Lucyin Mahin, li 26 di fevrî 2015

Li ci ki n' a k' on tou n' vike k' on djoû

A costé do pordjet « sawminne às langues », Michel Francard a metou so pî avou l' emission « Walons, nos ? » ene pitite secwince di 10 minutes, la k' i va djâzer di traze et d' catoize - âdfwait do walon, Bén seur - avou ene djonne espicrene di l' RTBF.

Li novele m' a-st avnou d' èn emile del Curieuse Agaesse :

« One oufêye di bon vint èst su l' pîre di l'uch, mès djins ! Michel Francard, on-ome qu'èst fait do

bwès qu'on fait lès flûtes, a trouvé comint sèmer, raîwer èt cossauyî l' walon po l' djon.nesse di nosse payis. Il a todi dès bons plans, c'èst l' vraî, èt ç' còp-ci, il a co yeû one fêlè idêye po fé tourner l' vièrna ! Po fé prinde li mwartî, l'èmission « Wallons, nous ! » î va d'ner on còp di spale, siya ! V'loz bin fé roter l' novèle ? »

Pol còp ki vént, todi, ca l' prumî etertinaedje s' a ddja passé l' 25 di fevrî.

Eternâcionâ

Estans dj' tertos Tchârlî ?

Li 5 di djanvî, deus Francès etrinnés à Yemen pa des mouvmints islamiveus, atacnut li gazete po fé rire « Charlie-hebdo » (Tchârlî-samwinne) k' a s' sidje a Paris, et macsâder câzu tos les gaztîs et manaedjeus. I sont porshuvous pa totes les polices di France, pu dischindous.

Divant di touwer les Tchârlîyîs, il ont dit on messaedje ki leye adviner li pocwè d' leu fwaitindje. I volént rvindjî li profete Mawoumet. Kimint, çoula ?

Li prumire afwaire des caricateurs

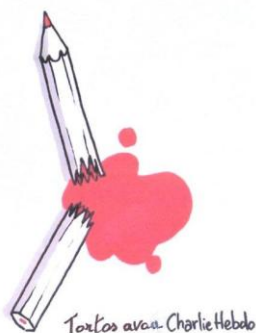
Nos estans e 2005, a Copenake, Daenmâtche. Ene gazete daenwesse, li Jyllands-Posten (Posses do Djutlande), si mete el tiesse di fé si yene so l' islam. Et dessiner li profete Mawoumet ene dijhinne di côps. Rén d' bén metchant. Minme ki shijh di ces caricatures la seront rprinjhés, pa ene gazete do Caire, Al Fagr (les Aireurs) li 17 d' octôbe, e plin cwareme muzulman. Sins mâ sans rujhe : ni les rilidjeus d' El Azar, ni l' govienmint da Moubarek ni s' ritoûne di çoula.

Tot do contrâve, les muzulmans daenwès, zels, sont dismantés disconte do Djutlande-posse. Aprume ki des ôtes gazetes foû-payis, inte di zeles li francès Tchârlî-samwinne, riprindèt les desséns.

Nos fât comprinde ki - ârvier des crustins, mins sifwaitmint k' les djwifs -, les moslimîs ni rprezintnut mây li Bon Diu ni les profetes so des imâdjes rilidjeuses. Les râles foû-rîles [râres exceptions] vegnnut d' après l' Iran et l' Irak, do tins des rwès mongols, dins des enimâdjaedjes [enluminures] di lives rilidjeus. Mins, après côp, on-z a disfacé les traits do vizaedje do mwaisse persounaedje, cinsé rprezinter Mawoumet.

Les moenneus del protestâcion e Daenmâtche fourît poymint recdûts pâ prumî minisse, pu rboutés dins leu ametaedje des gaztîs divant les noerès cotes. Adon, sacwants did zels alît trover les rwès et prezidints del

Ligue arabe, et adon diner ene nouzome riclame al margaye. I shonne k' i vont mostrer eto des caricatures mâhonteuses, ki n' sont nén les cenes del gazete daenwesse. Come les djins des payis muzulmans, pa respect et pa manke di documintâcion, ni loukèt nén les ametowès imâdjes, i vont fé docô l' diâle pus noer k' i n' est. Gn ârè des bardouxhas [émeutes] avou des moirts, on boycotaedje des prodûts daenwès, et des anêyes di dimesfiyance d' avou l' Daenmâtche.

On ricmince et on fwait mî

E 2014, li gazete francesse porrire programe on limero speciâ lomé « sharia-hebdo », ene kitoirdowe cogne di leu no. El fwaiynut tot cnoxhant les risses. Il ont ddja stî atakés et 2008 et leus locâs mâlfouwés [incendiés].

Mins por zels, li liberté di s' fote est sacrêye. I s' voeyèt come les dierins sorvicants d' ene dujhance di caricaturisses afrontés, ki florixheut ddja al fén des anêyes 1800 kimince des anêyes 1900. Leu-z ovraedje vént Bén a pont al société, tot mostrant les mâlès keures di totes sôres d' otorités ki n' polèt nén esse kritikêyes pa leus « sudjets ». Vos avoz des modeles cial djondant.

Li drame s' eshût.

Les djins des payis do Coûtchant sont mouwés, waloneus eto. Voci on bea et poenneus scrijhaedje da Joëlle Spierkel à leddimwin del touwreie. Ele kimince pa rahouki deus vers da Jean Guillaume :

*Mi cour est evoye al disbâtche
Dispu l' matén pa l' ouxh à lâdje*

*Dès côps qu'i-gn-a, gn-a pus rin
qui va !*

*Audjoûrdu, nos-èstans pèneûs
come on r'naud qu'one pouye
aureut yeû !*

*Nos nos-avans dispièrté tot
machurés èt nosse keûr è-st-
ossi pèsant qu'on pwin d' chîs
lîves !*

*Mins nos brès n' sont nin vûdes
ca nos pwartans l' bèsace di
Charlie !*

*Li cène qu'èst todi plin.ne di
libèrté d' dîre, di scrîre, di lire, di
tchanter, di dèssiner*

*Li cène qu'èst todi plin.ne di rire,
di couyonâdes, di fiyâte po
d'mwin*

*Mins plin.ne di risses èto èt,
fwârt avant, plin.ne di vîye sins
peû èt sins in.ne !*

*Tot rindant bon d'vwêr aus fêls
dèssineûs èt aus gazètîs, aus-
ajents d' police, aus brâvès djins
qui sont mwârts sins-awè tot fait
leû bouye*

*Tot sowaîtant aus cias qui sont-
st-à l'ospitau di r'prinde fistu au
pus rade*

*Nos leû d'djans : « Nos nos
foutans do diâle èt co do
martchand ! »*

Après l' touwaedje, on va vey des nouzomes ratroplaedjes di djins a Paris (500.000), mins eto a Brussele (60.000). Il afitchèt tertos li minme eslogan « dji so Charlie ».

Istwere : atakiveus dessinaedje dins des viyès gazetes di France

Afrontêyès caricatureures d' eviè 1900

Dissu l' Arincrin, cweroz CHARIVARI
LE SIFFLET, PSST, LE GRELOT,
L'ASSIETTE AU BEURRE...

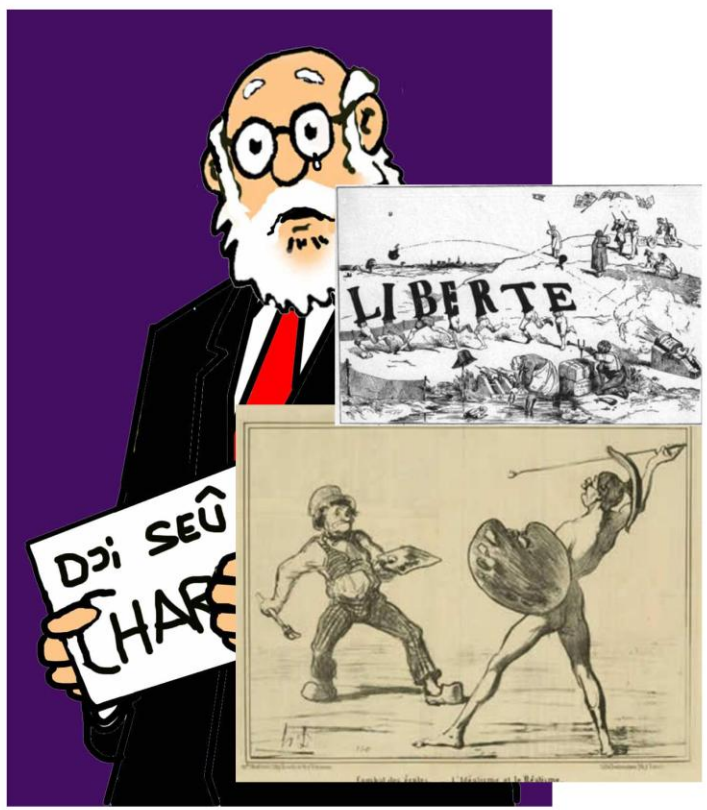
Kékes imådjes d' âtoû d' 1900

po vo drovi les idêyes

Les djins sont touwés po leus teres, leus cwârs, leus idêyes, leus diferinnès modêyes d' ene minme rilidjon. Et ça n' si djoke nén. Et asteure, on nos pôreut touwer po djuste awè volou wârdèr li droet d' rire ? Les croyances divrént esse pus foites ki l' râjhon. Disfondou d' les critiker, di tuzer ôtrumint ? Si çoula âreut yeu stî dispu l' edâme des tins, nos è seréns co a viker dins des trôs d' rotche.

Voci kékes egzimpes di desséns ki rmontrnut al fén des anêyes 1800 / kimince 1900. N' î estént dedja spârgnîs, ni les politikîs, ni l' ârmêye, ni les rilidjons, ni leus diès. Leus oteurs n' ont nén stî touwés po ça. Mins eviè 1870, i s' a ddja falou bate pol liberté des gazetes. Dji so CHARLIE, minme si, dins les cis k' ont roté por lu, i nd aveut a n' î esse ki po s' mostrer.

Spôrts : Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (34)

El Crikion est evoye

Cwand dji vos dvize d' ene sacwè, c' est sovint d' ene victwere. Mins nén ç' côp ci ! Et Ptit Louwis nd a stî tot disbâtchî.

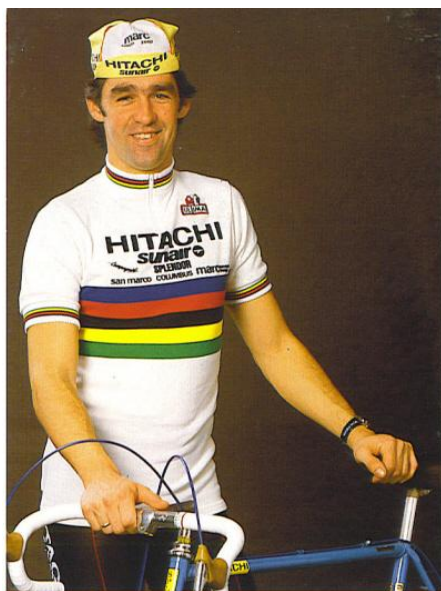

El Crikion (el Crike) s' a schapé po l' dierin côp. Nén po wangnî ene côusse. Mins purade, il a pierdou l' veye.

Djonnesse

L' ome, onk des meyeus coreus walons, nos a cwité. I steut oridjinaire d' Acren [Les Deux-Acren], on viyaedje di l' intité di Lsene [Lessines]. Il aveut vnou à monde el 11 di djanvî 1957.

I steut on gamén d' cinsî et

Claudy CRIQUELION

c' est làvå k' il aveut dné les prumîs côp d' pedale.

Estant djonne, i vleut ddja wangnî. Po comincî, bén seur, c' esteut des ptitès côusses dins l' redjon. Po shure, gn a yeu l' toû d' l' Avni, ene côusse a estapes ki rshonnéve adon à toû d' France, mins po ls amateurs. Il aveut 20 ans.

L' anêye d' après, i passe mon les professionnels dins ene ekipe espagnole (KAS) eyet i repourtêye direk el Samwinne Catalane.

Clâdi Criquelion, po s' pru-

mire anêye, ès mostere tot-shûte èn apougnant des belès plaeces.

Adon, gn a ene ekipe bedje ki s' va interessî à coreu, ki dis-crotche on bea contrat mon Splendor. Il î dmorrè nouv anêyes.

Grandès victweres

C' est l' vray ki, durant les anêyes 80, il a yeu l' ocâzion d' mostrer k' i sinteut les côusses avou ene swessantinne di victweres di 79 a 91.

Les pus beles : el « Flitche Braibançone » e 82, el « Grand Pris do Midi Libe » e 86 et 88, el « Classica San Sebastian » e 83, deus côps l' « Flitche Walone » e 85 et 89, el « toû d' Romandeye » e 86, el « toû des Flandes » e 87.

Il a eto stî tchampion d' Beldjike e 90 avou l' mayot Loto, ene ekipe k' il î dmorrè deus ans.

Il a stî lomé meyeu spôrtif bedje di l' anêye 84 après awè wangnî l' tchampionat do monde a Bârçulone. Eto, brâmint des plaeces dins les dijh prumîs come 3inme do toû d' Espagne et 5inme do toû d' France.

« Dji so-st on coreu d' on djoû », dijheut i. Lu, i revêve d' ene victwere dins l' pus beles des classikes : Lidje-Bastogne-Lidje. Mins i n' wangnrè djamây li « Doyene ». Il a todi arivé trop court : deujhinme e 85 et 91, troejhinme e 87 et cwa-trinme e 82. Mins adon, l' arivêye ès fijheut so l' bolvård d' el Sâvnire. Damaedje ki ça n' esteut nén come asteure, dins l' gripete d' Anse.

Comint eto rovî l' drame di Rnai ? Adon k' el Crike dalève

repointer l' esprine finâ, il a stî balancî dins les bayes pa l' Canadyin Steve Bauer. El fâtif a stî disclassé, mins c' est Fondriest k' a metou l' mayot airdiè dissu ses spales.

Après s' veye di coreu

Cwand i s' a djoké do cori, il a dvinou directeur spôrtif mon Loto et, po shure, mon Landbouwcrediet-Colnago.

Ene côusse poite ès no « el Grand Pris Criquelion » ki s' court fén do moes d' may.

Al fén, il a prins ces distances avou l' velo eyet a rvinou viè ses raecenes dins s' viyaedje. Dispu 2006, i steut scabén

d' el Veye di Lsene.

El 16 di fevrî, el Crike a yeu des rujhes di cour (èn AVC). Moenné a l' ospitâ dins on griyeus estat [état grave], i nos a cwité el 18.

El ci ki dmorrè onk des tot grands tchampions d' amon nozôtes esteut on modele po les djonnes ki comincént dins l' monde do velo.

El Crike s' a dalé sacwants moes après no Pino Cerami. Dji wadje k' il âront brâmint des sovances a s' raconter à paradis des ciclisses.

Ârey, tchampion ! Ârey, Crikion ! Ârey, el Crike !

Jean Goffart, li 24 di fevrî 2015.

Biesses et nateure : li moes d' may d' on moxhî [apiculteur]

Rapicî les djonneas [essaims]

Ene anêye, so set tchetoeres, dj' end a yeu shijh k' ont crevé. End aveut pus k' ene ki vikéve. A ç' moumint la, fât bén rapicî les djonneas. Comint k' ça va ?

Ça n' si fwait nén come on vout. Les djonneas ni s' fihèt nén todî à moumint k' on est la. Bén sovint, on n' est nén la, málureuzmint, et adon, i sont pierdous. Il endè vont à lon.

Les moxhes samèt [essaiment] do moes d' may et do moes d' djun. À moes d' djulete, c' est fini.

Rascodaedje

Ça va foirt vite. Après k' ele moussèt foû, ele dimorèt kékès eures (ene eure, deus eures tot à pus) so èn àbe k' est la topès. Ele si pindèt azès coxhes, et ça pout esse foirt hôt e l' àbe et málajhey a aler cweri.

Cwand on va po rascode on djonnea, on mete ses mousmints d' moxhî, et esse covrou del tiesse às pîs. Ndaler sins, c' est cwand minme dandjreus. Paski, cwand on tchipote didins, ele sayèt di vs tchessî evoye avou.

Cwand l' djonnea est pindou a ene hôte coxhe, i fât monter so ene schåle la-hôt, disk' al copete, avou ene tchetoere di strin [*ruche traditionnelle*]. Ou, s' end aveut pont d' libe, ene caisse di cwårton k' on-z a trawé avou des ptits trôs po k' ele plexhe awè di l' air. K' ele ni crevexhe nén stofêyes laddins. Et k' ele n' evonye nén non pus : i n' fât nén des trôs trop grands po çoula.

Po-z apicî l' djonnea, on bouxhe on còp setch sol coxhe. C' est çoula l' pus málajhey : elzès fé toumer tertotes eshonne dins l' boesse. Adon, riçlôre d' on plin còp. Pu i fât rdischinde avou l' tchetoere dizo les bresses.

Lacobén ki, padecô, ele si

tchetoere di strin; cwand les moxhîs ont yeu des rutches di bwès, i les wårdént po rapicî les djonneas

pindèt a ene basse coxhe, a poirtêye.

Si on n' apice nén l' djonnea cwand il est dilé l' apî [*rucher*], il eva deus, troes, cwatre eures lon (10 a 20 km). Ça dipind do tins k' i fwait.

Et kimint çk' ele savèt wice k' ele vont aler ? Ebén, les djoûs di dvant, gn a des ovrires - ki c' est ça leu « mestî » - ki vont ricnoxhe les bounès plaeces, dou çk' ele si sårént vni herer [*se réfugier, pénétrer*]. On trô kéke pårt, ou ene tchetoere ki sereut disponibe.

Davance, les djins alént mete des tchetoeres e bwès. Li djonnea s' î alève rabate, et î rfé ene moxhreye [*colonie*]. Les djins les alént rcweri avou l' lâme k' i gn aveut ddins al fén del campagne. Poupa a fwait çoula dinltins.

Ripoizaedje

Et pu on les lait on djoû - deus djoûs po bén fé - dins ene plaèce k' il î fwait assez

frisse. La, ele ni plèt pus magnî. Ele sont bôrêyes di lâme à moumint k' ele moussèt foû del rutche. A ç' moumint la, ele sont pus djinteyes. Ele n' awiyèt [*aiguillonnent*] nén come elle awiyèt cwand elle ont fwin.

Adon, on pout waitî di ké tchetoere k' elle ont rexhou, po lezî rmete (si on n' vout nén rfé ene novele rutche). On va avou l' djonnea djustice divant l' apî. On mete li tchetoere so ene plaèce k' est bén plaene (ene plantche, on cåde di rutche) et on sorleve ledjirmint, po k' sacwantès moxhes moussèxhe foû. Vos av del farene el mwin, tote blanke, et à moumint k' ele moussèt foû, vos è makez dsu. Et vos loukîz viè kéne rutche ki l' moxhe va. On fwait ça a deus cwand c' est possibe. Gn a onk ki sorwoeye les rutches did près.

Si on les vout rmete dins leu prôpe tchetoere, i les fât eclôre li djoû minme. A ç' moumint la, les ôtes rines touwèt li cene ki vout ndaler (ele ni plèt esse a puzieures dins l' minme tchetoere). Et les ovrires k' estént dins l' djonnea dimorèt la.

Cwand on vout fé ene novele rutche, on prind ene k' on-z a apresté po çoula, et on vude li djonnea didins. A ç' moumint la, i n' les fât nén leyî sôrti directumint, pask' ele petèt evoye. I fât « serer l' ouxh », si vos vloz. Ça vout dire mete on filet, pask' i lzî fât d' l' air.

Et ele si vont abitouwer laddins. On djoû, deus djoûs. Et a ç' moumint la, vos les ploz leyî ndaler. Ele rivnèt e leu novea djustice.

André Lamborelle, li 25 di fevrî 2015.

Rilidjons / Djustice eternacionåle

Ns estans tertos Tchârlî. Oyi mins nonna !

*Divant l' rotaedje di miyons d' djins dins les veyes di France et d' ôte pâr, tertos avou l' essegne « *Dji so Tchârlî* » - on n' câzéve nén di Tchârlî-Djambe-di-bwès, Bén seur -, on-z a polou croere ki l' monde etir acceptéve li liberté sins rastrinte des gazetes, pâr eneviè des idêyes metowes come sacrêyes pa des cminâltés rliidjeuses k' i gn a. Oyi mins nonna !*

Les prumîs k' avént ddja mostré leu diferince al prumire five do rcopiaedje des caricatures do Djutlande-posse, c' esteut les gazetes francès-câzantes di Brussele.

Dins l' « *Swer* » et l' « *Libe Beldjike* »

Li 2 d' fevrî 2006, « *El Swer* » eplaidive on « dessin » da leu rlomé caricaturisse, Pierre Kroll, avou rén dsu, et sortitré a môde di Magrite « *Çoucial n' est nén Mawoumet* ». Mostrant k' on pleut fé sourire, sins coixhî nouk, et tot s' rashiyant sol culteure di s' prôpe payis.

Al yene [à la une] del « *Libe Beldjike* » do londmwin, on dessin-djeu, fwait di limerotés ponts. Li messaedje : la l' vraiye liberté : si vos tuzez ki vos ploz rprezinter l' profete, raloyîz les ponts. Ôtrumint, leyî les insi. Et splitchî sifwaitmint leu pinsêye : « Li liberté, come di djusse, c' est l' soûmint del democra-ceye. Mins s' el fât i siervi sûtéymint » [avec bon sens]. Li « *Libe* » decidéve insi di n' nén replaidî les caricatures daen-wesses, ki l' avént portant stou ezès gazetes flamindes; dins « *De Standaard* », todî.

El Grande-Burtaegne nerén, on payis portant plin d' libertés, les gazetes ni rprodujhît mây on dessin d' Mawoumet. Li rsintance sol liberté, drola, c' est k' ele n' est nén dujhâve [convenable] s' ele doet moenner a do berdouxha sociâ.

Gn ourit Bén ene pitite gazete walès-câzante, di 400 abounés ki prezinta, li 26 di mâss 2006, on dessin avou l' Bon Diu so ene nûlêye ki plaide avou Mawoumet et Bouda. Mins l' egljhe do Payis d' Gale prezinta ses escuzes do côp, et dmander âs abounés di revoyî les 400 gazetes.

Rissinta des catolikes

Li 15 di djanvî 2015, li pâpe Françwès respond insi a des gaztîs : « On n' pout nén stombyî [exciter] po rén les djins et rire di leu fwè. Li liberté di dvize, c' est seur on droet prumî, mins s' ni doet i nén coixhî l' ôte. Dilé l' liberté d' dire çou k' on vout, gn a eto l' obligâcion di spåde les idêyes ki polnut aidî à bouneur di vosse kiminâlté tote etire. Si m' meyeu soçon vént dé mi po codjâzer mi prôpe mame, i s' pout atinde a aveur mi pougn e s' djaive. Nouk ni mel riprotch-rè. Mins, come di djusse, nén touwer à no do Bon Diu ! » Çoula, ci sereut d' l' apostazeye.

Li Rantoele dimanda a sacwants waloneus crustins leu rsintance eneviè l' afwaire des caricatures. Djôr Sfasie remila çouci.

« Por mi, dj' el voe insi. Come crustin, dji waite aprume les caricatures so Djezus. Et gn end a di cénk sôres. (1) des nén-crustins mosternut l' adire etur li Crisse et ses apurdisses, les crustins d' nos djoûs ; (2) c' est des crustins ki croyelut des sfwaites desséns ; (3) des nén-crustins si fotnut di Djezus tot mostrant les codujhances d' âzès crustins d' asteure ; (4) c' est des nén-crustins ki s' fotnut di Djezus podbon ; (5) des crustins fwaiynut des caricatures di Djezus, ewou totafwait est bea et djinti. Droidimint, c' est cisse dierinne sôre la (li pont l° 5) ki m' dizôrnye li pus. Cwand gn a des caricatures ki sont fwaites po s' fote des crustins d' asteure (1 a 3), dj' elzès trove Bén. Cwand c' est fwait po s' fote do Crisse (l° 4, metans ene ki dit : « vey ses innmis voltî : kéne bies-treye ! »), ça, ça m' fwait do mâ. I m' shonne ki les muzulmans ârènt a vey les caricatures del

minme manire, rapoirt a Mawoumet. ».

Djins d' hintche et tîçmondisses

Dins les cis ki n' clatchît nén a deus mwins so l' essegne « *dji do Tchârlî* », gn ourit eto des djins ki ça lzî a stî lon, li discoirdance inte li nouzome reyaccion po l' ofraedje [massacre] a Tchârli-samwinne et l' waire di rclamaedje po les touwaedjes di civils ttossu enocins avou des bombårdumints des Israyelîs sotnous pa les payis do Coûtchant, metans a Gaza e l' esté 2014. Àresse, li fyis so l' djâspinreye « *Berdelaedjes* » si lomève « *Dji so Tchârlî et 500 efants d' Gaza* ».

Sahra Wagenknecht li tchîf-pârlumintresse do pârti almand « *Die Linke* », rissinta parey, et l' oizeur dire al pirlodje do *Bundestag*. Ele rimeta l' atake di Paris âs bombârdaedjes des drônes amerikin e l' Afganistan, li Pakistan doubén l' Yemen. « *Tchaeke côp k' i distrujhèt tote ene famille, comeres et efants enocins eto, nos dvrènt rsinte l' oreur et esse peneus del minme façon, et fé des grands metingues avou tos les prezidints et les ârtisses do cotoû. Pocwè fé deus pwès deus mzeures ? Les atakes di drônes provokèt del disbâtche, del raedje, et del haeyime amon ces djins la. Insi-dabôrd, c' est nozôtes k' aprestêye li terén pol terrorisse, poy ki, nos estans oficirmint des mouldreus. »*

Mins come dit Manfred Lejoly : « Totoute l' istwere, li propagande a tofer djouwé ci djeu : fé croere k' i gn a des bons moirts et des ôtes, la k' i n' vât waire les poennes d' endè djâzer. »

rashonné pa Lucyin Mahin, et radiercî li 14 di fevrî 2015

Li Rantoele às Belès Letes

Limero 28 (rawete al Rantoele I° 73 del boune sâjhon 2015)

Les ouves di Belès Letes ki n' fwaiynut nén potchî les wårdiveus foû d' leus clicotes, c' est k' c' est del literateure k' il a ddja beacôp ploû dsu (Amin Zawi)

Istwere d' amour

A n' nén croere ki c' est bén mi ki l' a pixhî foû di m' tiesse, ci paskeye ci . Portant, si dj' l' a metou so papî dins vosse gazete, c' est k' vos m' ploz bén croere.

Mi vicâreya a bascoulé deus côps. Li prumire, c' est cwand m' feme m' a dné mes mofes après m' awè fwait poirter des coines pus grandes ki les sinnes. Li deujhinme, ça a stî cwand nos avans ndalé erî onk di l' ôte, Daniele et mi.

Dj' aveu conu m' feme ki dj' n' aveu nén co saze ans. C' esteut al fiesse a Djodogne dins l' ponton del Lukene. On aveut dansî totes les danses eshonne. Sins waire dire brâmint. Dj' n' so nén minme seur k' on s' aveut rwaitî comufât, mins ele dansive bén. Li leddimwin, tos mes soçons savént ki ns esténs eshonne. Ça s' a trinné des ans à lon, li tins k' nos fijhanxhe troes râpéns. Cwand il ont bagué foû d' nosse ni, ele ni m' vleut pus dins nosse lét.

Dj' a rescontré Daniele. Elle aveut corou djus di s'-t ome pask' i s' moennéve come on vî dispu k' ele s' aveut metou avou lu. I lyi fjheut l' amour on côp par samwinne, li semdi, po pleur doirmi pus târd li dimegne. Ele mi l' aveut dit l' prumire niût k' nos avént passé eshonne. Dj' l' aveu rabressî tot lådje. Ele s' aveut aclapé tot conte mi, si stinde so s' dos, drovi ses djambes et m' dire : « Vén ! ».

Ele fijheut voltî l' amour. Ele dijheut :

« Fé l' amour, c' est viker. Dj' m' schoûtreu, djel freu del pikete do djoû disk' al vesprêye. »

Nos avans viké ene cope d' anêye eshonne. Dj' n' aveu rén a lyi dire, mins cwand ele voeyeu ki dj' nel schoûtéve nén, ele dijheut : « On monte ? »

Nosse tchambe esteut so l' plantchî di dzeu. Ele ni pleut mâ di m' fé poirter des coines, leye. Mins ele saveut bén ki ça n' durreut djamây ossu lontins k' les contribucions. Ele n' âreut nén stî voltî li feme d' on coirnåd. Et

dji vos l' pou dire, des ocâzions, elle end aveut a schouplêyes. Dj' m' sovén co d' on rprezintant ki lyi meteut s' mwin a s' fesse tchaeke côp k' dj' esteu evoye et sayî del shure dins l' depot do botike ewou k' ele boutéve.

« Dj' end a hâsse, mi eto » k' ele lyi aveut dit : « Mins dji n' irè djamây avou vos tant ki dj' serè avou Djâki ! Dj' so-st ene feme comifât ! »

I n' l' a djamây savou awè.

Mins, al fén des féns, elle aveut cwanlminme endalé erî d' mi, por onk di ses pus vîs soçons. Divant minme ki li rprezintant n' âye l' ocâzion d' profiter do pas d' tir – come i dijhnut les astronotes li djoû d' âdjourdu.

Dji l' baltêye cobén, li rprezintant, cwand djel rescontere. Dj' lyi tape ene rizêye so l' nuk di s' crawate k' est mâ stichî, so ses solés ki blincnut d' ciraedje et k' i fjheut listrer so les pegnons d' ses marones.

Li pus vî d' ses soçons, ki Daniele s' av rimetou avou, on l' loméve Gui. On grand mâ agayolé ki djouwéve teyâte avou leye cwand il estént co tot djonnes. C' est aviè dijh-ût ans k' elle aveut yeu d' l' atirance po l' meteu el sinne, et k' elle aveut comprins l' efet k' ça lyi fjheut a leye-minme et do plaijhi k' elle î purdeut.

Li cope d' anêyes houte, ele m' a arinné po m' dire k' elle aveut bén tuzé :

« Nos pasrans djamây tote nosse vicâreya eshonne. Vât mia nos disclaper onk di l' ôte ! »

« Come di djusse et d' râjhon ! » lyi a dj' respondou.

Nos esténs co dins nosse lét cwand ele m' a anoncî k' i valeut mia insi. Dj' a repeté :

« Come di djusse ! »

Ele m' a dné on còp d' mwin po fé mes valijhes. Waire di tchôte, po Bén dire : on timpe-et-tård [*peignoir*], ene marone, sacwants tchmijhes. Dj' a rabroké e m' mājhone, come soladjî.

C' est cwénze djoûs pus tård ki dj' a sintou des mankes. Todî pus foirt. Dj' aveu hâsse del rivey, del tini dins mes bresses. Dji lyi a telefoné, câzu tos les djoûs. Po m' plinde, po l' plinde del poenne ki dj' lyi aveu fwait tot ndalant.

On djoû, divant d' lyi dire årvey come djel fijheu tos les djoûs avou on : « Dji t' rabresse ! », dj' a sintou come on pewiaedje dins s' vwès : « A twè, dji tel pou dire, ca nos nos compurdans. Gui vout k' nos vicanxhe eshonne ! »

C' est ç' djoû la k' dj' a comprins k' dj' aveu dandjî d' leye. C' est biesse del dire come ça, mins dj' aveu l' idêye ki s' coir esteut marké à fier dins l' minne. Lon erî d' leye, dji n' aveu pupont d' alinne, dj' aveu l' balzin, dj' esteu oblidjî di m' tini às murayes po-z avancî. Dji n' sondjive pus k' a leye. Totes les djesses k' elle aveut cwand nos esténs dins nosse lét mi rmontént al tiesse. Dji n' âreu pus seu viker sins leye.

I gn aveut nén a pāpyî. Dj' a ratindou padvant s' mājhone ki l' grand Gui mousse foû d' adlé leye. I fjheut noere niût. I vneut

del tini inte ses djambes, dj' end esteu câzu seur. Dji nel saveu awè foû di m' tiesse. Mi oto a demaré sins ki dj' m' è rinde conte. El Gui, dji l' a fwait berweter l' cou e l' air. Pu mi rabroker a m' mājhone.

Dj' esteu tot djuste rimoussî, ki l' telefone a souné. C' esteut leye, po m' dire ki l' Gui s' aveut fwait spotchî. K' elle esteut tote ritournêye. Dji lyi a dit k' dj' acoreu totshûte. Ele mi ratindeut achîte so l' canapé. Dji m' a achî astok di leye. Dj' a metou m' bresse so ses spales.

« Djâki ! O ! Djâki ! »

Ele tchoûléve a spessès gotes, si tiesse conte mi spale, do tins ki djel betchive so s' front.

« O ! Djâki ! »

Nos avans achevé l' niût eshonne. Elle esteut plinne di feu. Dji n' esteu k' on djouwet inte ses mwins.

Ådjourdu, djel sai Bén, nos n' ârens djamây yeu dvou endaler erî n' onk l' ôte.

I m' arive cobén di m' dispierter sonkenaiwe del niût. C' est leye ki m' assaetche tot conte leye.

Nos dvénrans vî eshonne !

Mājhnî (Jacques Desmet), li 3 d' mæss 2015; sicrît e rfondant namurwès, et rmetou cial e rfondou djenerâ.

Brébâdes

Tote nute, i les a-st amuzé
Fwait dansî so l' ôr, li mestré.
Divins les belès fleurs d' avri,
Les cours d' ene djonne cope ont fruzi.
L' aiwe gruzineye si doûce tchanson
Djouwêye so l' meyeu des airçons.
Li solo sowe les lâmes del sâ
Ki catche les hantaedjes des mansâds.
Est i pierdou, li calmotrê ?
Portant sor lu, woeye li cocrê.
Dizo l' aireur del lamponete,
Wice sont i, les sondjes di Toennete ?

Richard Joelants

Espwer

Mes pus beas mots d' amour
Sont presses a s' evoler.
Mins trovront i vosse cour
Po s' î vni retrôcler ?

Richard Joelants

Tuzreyes

Tot çou k' nos avans scrît ; totes ces royes, tos ces scrijhaedjes bons ou mâvas, trisses ou djoyeus ; tos ces rimeas al djuzêye, ci n' est rén d' ôte ki l' veye ki nos rlouke et k' nos lait passer. Li poenne ki nos ratind al coine del voye ni fwait portant k' ene et-n onk avou nosse bouneur d' ouy.

Çou k' i n a d' bea n' a nén dandjî d' esse al môde.

Richard Joelants

Rimete a Cezâr

Cwè volîz dire pa « i fât sawè rinde a Cezâr...

26

...et à Bon Diu çou k' est da lu ?» Kimint vos l'bén espliker ?

@dyg

Loukîz èn egzimpe: c' est ricnoxhe k' on copleu a ovré avou vos dins vost ovraedje.

Insi, Gosciny ni mankéve d'jamây di dire ki ses idêyes n' avént polou viker ki pa des djins come Morris, Tabary ou Uderzo.

Ratinde cwand on-z a l' tins long

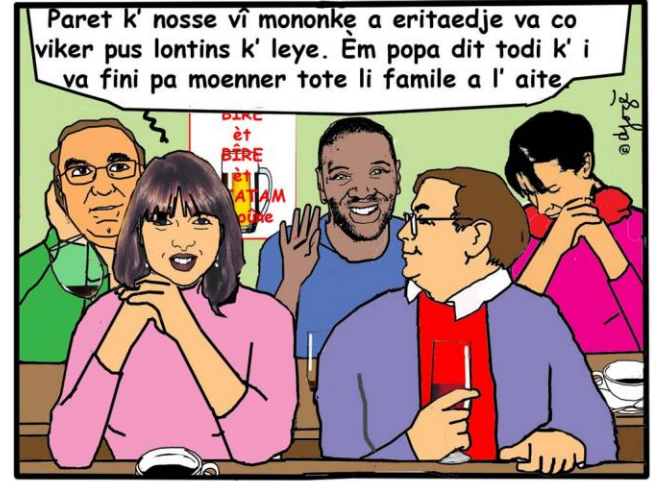

I shonne ki c' est dins les sôres di mosses k' on-z a trové l' biesse ki vikéve li pus viye.

Brâmint pus lontins k' Djene Calmant k' a morou a 122 ans.

31

Paret k' nosse vî mononkè a eritaedje va co viker pus lontins k' leye. Em popa dit toti k' i va fini pa moenner tote li famille a l' aite

@dyg

Oyi, c' est damage. I mancnut insi ene masse di pits plajhis. Et des meyus !

33

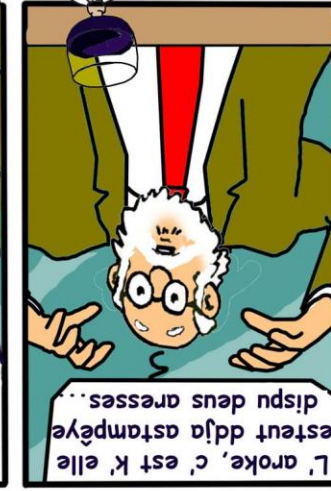

Brâmint trop rade, et a pus sovint a mâlvât.

@dyg

...et k' i n' a priyî d' ashire e s' place ki d'usse divant d' dishinde zels troes eshonne

L' aroke, c' est k' elle estut d'ja astampêye dispus deus adresses...

...asture, avou totes el discovernut tot midjote pa l' apryesse, l' Arincrin, rebalant so l' «Toele» dans !

Çou k' nos parints pal pratike, on pout dire çou k' on vout, l' oniestrute n'est pus çou k' elle a s'ri.

Li pratike

Enawaire, d'j' a veou èn ome compliminter s' gamèn po-z awè dné s' place dins l' otobusse a ene viye d'jin

BIRE èt BIRE RATAI !!

L' oniestrute

Li tak et l' tactike

Po n' pont awè d' innmis, i fât awè l' manire.

Sawè mete des manches po dire çou k' on-z a-st a dire.

Mins gn a des ans k' les fonccionaires n' ont pupont d' noerès mantches... ni d' ronds d' cur. Et k' vozôtes, des bouvès manires, vos nd avoz pus waire

Adon, po ç' dierin djoû di scole ci, et tot sepant k' al rintrêye, vos âroz tot rovî, dji vos les va dire, vos cwate verités.

36

Si Confuciusse l' a dit

Oyi, c' est l' vrai, Confuciusse l' a dit :

«Sawè toplin des sacwès mins muchî k' on est sincieus, ou n' rén saveur, et l' oizeur ricnoxhe...»

...c' est çoula, l' sepyince.

Ci n' est nèn po çoula k' i vos fât dmorer moya, Louwis.

37

...des longûes divizes so leu sûtifone avou leus soçons et soçones. Sont ! po dji mel ureus ? ça pus dimande. Dji vos l' dimande.

!! tève, les djeus vidéos so leu tåvlete ou sol Daegntoele, et à pus sovint

Asture, les djones ni dmandut k' ça, po-z î rtrouver têtes leus ajhes : N vos lindéz k' d' on vere vid

I gn a nèn co si lontins, on po pûni en efant, on l' evoyive dins s' tchambe.

Dintins

(à shûre ?) Mins, tapéz on ouy à "dialecte" dissu Wikipedia.

Come il walon, lu, a dmoré pus près do roman, et k' il a dispu des razans ene tote bele littérature, i nel fât pus nabaxhî a l' lomen « diyaleke » Lu, avou, c' est on vray lingaedje.

C' est ene modêye coince d' on pus grand lingaedje. Insi ! francès, eyet l' walon tot parey, c' est des diyalekes do roman.

Vos, l' tot sûtî nos sârîz esplicker gou k' c' est k' on diyaleke ? N vos plindéz k' d' on vere vide

Lingaedje oubèn patwès ?

Li tot, c' est d' bén cori

Ådjournu, dj' a comincî m' djournêye tot rafiyant tot l' vijhnâve.

44

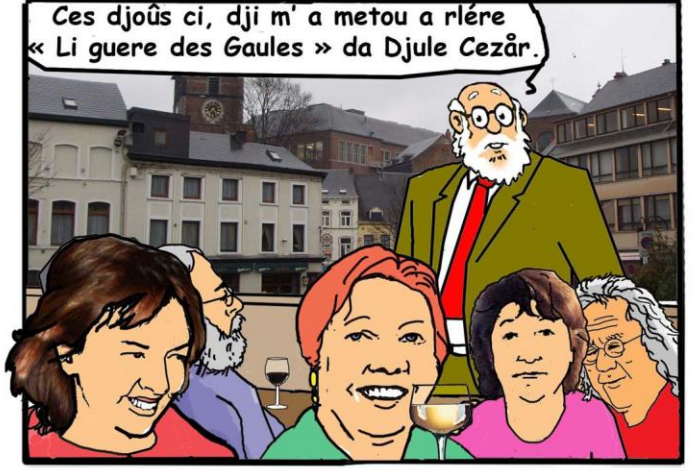

El vint d' bijhe a-st evolé m' canote.

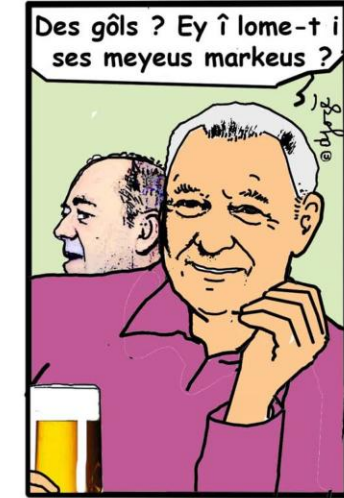

I m' a falou cori d' mes pus roeds, tote li rowe po l' ratraper. Et tertos rire di mi.

Bale à tchet ?

Ces djoûs ci, dji m' a metou a rlère « Li guere des Gaules » da Djule Cezâr.

Des gôls ? Ey î lome-t i ses meyeus markeus ?

Et dire tos les cis k' ont yeu l' solé d' ôr dins s'-n ekipe ?

47

On n' a veyou ça dins nol alte.
 Insidon, e ç' pays la, po-z esse bistoke d' on merci, d' on compliment, ! fât esse dins on wachea. Pinsez k' ça fwait raviken ene saki ?

56

Les Ardinwès sont des djins honteus. Cwand ! sont bingâjes, ! nel dijhèt nen todi, ni l' moster. Mi ki les cnoxhe bèn, dj' i sai k' ! sont tertos contin, et dmorèt mawyeas.

Oufiti ! « Comint esse bèn aprins ? » Vos av abènti ki vos nd aviz dandji ?

Dji so reussse : des djomes ki lijhut on live e-n on câbareti !

...ki n' arivnut ddja nèn a ratraper leus efants.

...ki mancnut trop sovint a scole.

69

Mi, dji pinse k' i n' fât nèn esse fir di voleur porshure des parints...

En a des politikis po dire k' i fât calindji les parints des djomes...

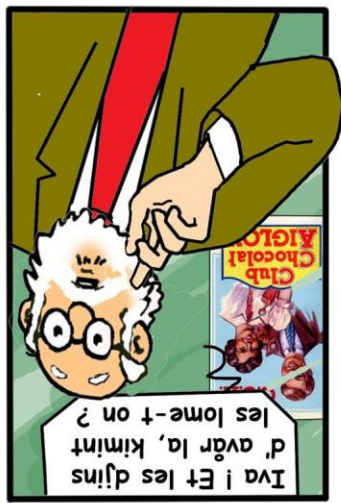
Trop târd, c' est trop târd

Li ci k' n' est nèn la a todi toirt

Onk di pièrdou...

Li nuk pol buk

C' est toti bèn d' awè des letes

Spot d' tere disconte espot d' fier

Pôve efant

Måria deyî ! Pôve efant ! Ni vos leyîz nén neyî !

Li ci k' a prins ç' foto la vos va stinde ses mwins. Vos sôrtixhroz vos bresses po-z apicî l' coxhe et vos rsaetchî foû d' ces lostreyes la. Serez bén vos lepes ! Purdoz l' air pa les narenes. Abeye ! Dji vs è preye.

Dji n' vos vou nén piede. Purdoz raddimint l' rame, et montez sol barkete. Abeye ! Nos vos rsouwrans, vos rnyî et vos mete a houte. Vos rapâjhî.

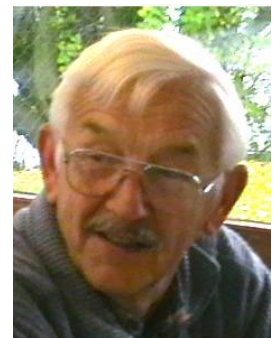
Vos magnroz do bon et boere ene tchôte bwesson al lâme. Et pu, vos vs ripoizroz à rcoe, bén doirmi, et rovyî totes vos angoxhes, bén à tchôd.

Mi efant, ni vos leyîz nén neyî !!!

Tonwere di Diu ! Pocwè arive-t i des mizeres pareyes ? Pocwè tant des grossès aiwes ? Pocwè tant d' mannestés dins les rixhots et les mouzes. Del fâte a kî ? Da nolu ? Da nozôtes tertos ?

Désiré Malet, on tecse shuvant l' imådje ådzeu dinêye å stadje di scrijhaedje di Få-les-Tombes, e moes d' djulete 2013 ; sicrît avou l' accint d' après Rotchfoirt ; rimetou cial e rfondou

Anonce po li stadje di ciste anêye

Sol voye des pires

Su l' vôte dès pîres...

Bleuwe pîre, gravî, cabouyau, clavia, sauwlou, dièle, crôye, lâve, mârbe, tèri, tère puniye, agauche, tchaus', mine, fiêr, plomb, pîres à n' nin crwêre...

Avou s' plume, aler pa tidjes èt chavéyes, su l' dagn èt pad'zo !

Avou s' plume, sîre one novèle vôte di scrîjadje dins one cwane do Condroz ou ç' qui l' tête divint pîce d'ouve èt ou ç' qui lès pîres tchantenut jamais parèy, rin qu' po fé spiter l' walon, parèt ! Oyi, sins manque, mès djins, vola on bia monde à discouviè, à veûy, à sinte èt à djonde !

Li stâje di scrîjadje, c'è-st-ossi lîre èt dire dès tècses d'auteûrs èt di scrîjeûs walons d'ayîr ou d'audjoûrdu, di d' ci èt d'ôte paut ! C'èst yèsse fiêrs di nos racènes. C'è-st-aprinde saquants bribes di grammaîre èt d'ortografiye èt sîre lès régues da Feller. Noste idéye c'èst d' fé brotchî lès feus do walon, di vos fé r'trover l' dâr de l' sèmer èt de l' cossauyî po l' djon.nesse di nosse payis !

- « Qu'è dis' ? »

- « Oyi, mins faut yèsse capâbe ! »

- « Vèyanmint qu' vos l' savoz causer, vos-apudroz co aujyemint à l' sicrîre ! »

Quand?

Do maurdi 7 au vinrdi 10 di julèt' 2015 di 9 eûres à 4 eûres di l'après-non.ne. Li vinrdi, i-gn-aurè one sèyance di lècture dès bokèts do stâje j'qu'à 5 eûres di l'après-non.ne

Èwou ?

À 5340 Fau, comune di Djève

Combin ?

80 eûros po lès grands èt 56 eûros po l's-ètudiants (18 à 26 ans)

Avou quî ?

PIÈRE LAZARD, èlève al Sicole do walon Lucien Somme à Nameur, Rêlî Namurwès, scrîjeû, ome di tèyâte, fêl conteû èt mèteû al sin.ne. Dispeûy 2009, dins l' comune di Yuwâr, i mèt su pîds, tos l's-ans, Li Fièsse au Walon.

JOËLLE SPIERKEL, ajent au Sèrvice dèl Culture dèl Province di Nameur, èlève al sicole do walon Lucien Somme, Rêlîte Namurwès, sicrîjeuse è walon d' Nameur.

Po-z- è sawè d' pus èt po s'inscrîre : joelle.spierkel@province.namur.be
081/ 776 774 - 081/775 580.

Sorís pou l'Tchat

Sori pol tchet

Sol dierinne plake da Mimile, gn a sacwants tchansons k' il a toirtchî lu-minme, ene riprinjhe (l' arsouye), do Brassinse, et des ôtes tecses dâ Flipe Antoenne, si câzaedjisse.

I.

Dji n' aveu djamây vlou saetchî m' tchapea
 Ki dvant des omes.
 Asteure dji m' asplati oubén fé l' bea
 Padvant s' mājhone.
 Dj' esteu tchén hagnant, ele mi fwait magnî
 Cwand ça lyi shonne.
 Dj' aveu des dints d' leu, dji les a râyî
 Po k' ele mi sougne.

Resploe

Dji so divnou bleu d' ene drole di popene
 Ki froxhe ses ouys cwand ele voet rodje.
 Dji so divnou bleu d' ene drole di popene
 Ki m' cache mizere cwand ele prind l' moxhe.

II.

Dj' esteu mårivnant; si ele m' a dressî,
 C' est a côps d' brouxhe.
 Et dji so pindou come ene pôve sori
 À rcep di s' boutche
 Ki m' fwait doûce alinne cwand dj' so asblawi
 sol bénrivnante,
 Mins ki craetche ses dints cwand ele si
 mwaijhit.
 La, dji distchante.

III.

Dji so disbâtchî, ele m' a metou a djnos,
 Mårtea el tiesse.
 Et djalote, k' elle est, et bén pus tos les djoûs,
 Fât k' dj' el cofesse.
 Ene plaijhante efant ki dj' aveu trové
 Pus bele ki leye,
 Ene plaijhante efant, on djoû, s' a rtruvé
 Tote macsådêye.

IV.

Tos les bons vicants mi fjhèt maroner,
 Diâle, ké tchinisse !
 Ti t' vas fé mori si ti nel moennes nén.
 Rade a l' ospice,

Gn a nén pire araegne. Målureusès biesses,
 gn a nén d' cwè s' plinde :
 Esse pindou pàs pîs, esse pindou pal tiesse,
 C' est todi s' pinde.

Câzaedje et muzike : Djôr Brassinse,
 ratournaedje e walon : Philippe Antoine
 Plake « Sori pol tchet », 2014

L' arsouye

T' aveus crexhou boun an, māl an;
 On djonne di tchet d' après l' Sint-Djan, L' arsouye
 Tes vîs n' avént stî waire apris
 I n' ont djamây seu dire k' oyi;
 Fé bele figeure às tchanteus d' coyés, L' arsouye.

T' aveus nén dandjî d' catche-poûssire,
 Di lives di scole ni d' carnassire, L' arsouye,
 Po disnitchî les nis d' agaesse,
 Scroter l' govion ou les voraces
 Prumî a l' escole del disbrouye, L' arsouye,

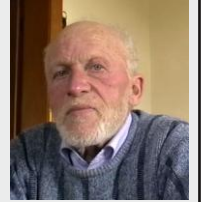
L' veye, c' est on djeu d' colin-mayârd.
 On djeu d' sôdârs, on djeu d' azâr,
 Tel sai bén, hin, l' arsouye.
 El tigneus solea des rouwales
 - I vât bén l' ci di totes les tchapeles -
 N' tchantrè nén avou les gurnouyes, L' arsouye.

T' vas mori ossu nou k' t' as vnou
 Sins asperdjesse et sins salut, L' arsouye.
 E plinne tere, paret k' ça rdjete mia,
 Les mwaijhès grinnes les hû-et-dia
 Les wangne-mizere, les voleus d' poyés, L' arsouye.

Vî patrimoenne

Ene eritance a Ôvîfa

L' an 1867, divins on vijaedje à pî des Hôtès Fagnes, ene mere di famille vént a mori, tot leyant on vef et cwate-z efants mineurs d' ådje.

C' est l' notåre Schnorrenberg di Måmdey ki dresse l' ake di pàrtixhaedje, li 26 do moes d' avri 1867. Adon, Måmdey, c' esteut li Prûsse, mins li langue di l' administråcion a dmani li francès disk' à Kulturkampf di Bismarck.

Prumîs ovraedjes

Po waerander les droets des efants, deus samwinnes après, li djudje di pàye rashonne on consej di famille, lome deus mambors [tuteurs], et dene l' ôre di dressî ene lisse des béns. I disco-raedje insi li parintêye di s' vini siervi di sacwès k' il « ârênt yeu mezâjhe ».

Après les béns-fonds (teréns) vinèt les béns-meubes. Cisse lisse pout siervi d' egzimpe di çou k' on pleut trover adlé des ptits payizans e ces anêyes la.

Béns-meubes

Bisteu

- Cwate vatches, on boû, ene djinixhe, deus veas.
- cénk berbis et troes agneas.

Prodûts d' cinses

- a pô près meye lives di four di fagne
- cénk chefels (meleas)⁽¹⁾ di rgon [seigle].
- a pô près vint clitchets d' an-sene.

Ekipaedjes

- ene tcherete
- ene eraire
- ene îpe [herse] di fier, ene viye îpe di bwès

Usteyes

- on leu d' hacsele [hachepaille]
- on wan [van]
- on raidje [crible]
- troes flayees [fléaux]
- cwate banses
- troes fotches, deus piyotches et ene pâle
- one hepe, one sârpète, ene fâ, ene soyete, troes seyes [faucilles]

Meubes di manaedje

- ene tâve di bwès d' tchinne
- shijh tcheyîres di blanc bwès.
- troes cofes di bwès

d' tchinne

- ene ârmwere di blanc bwès.
- deûs fômes di lét
- ene ôrlodje et ene monte

Sitofreyes

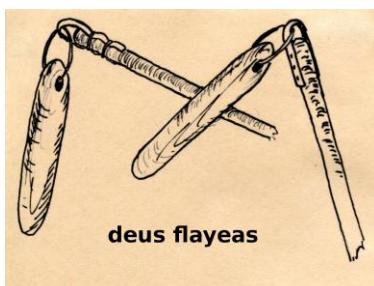
- deus matrasses avou l' crou del lîtreye (lénçous, decbetes [édredon], tchefsîs [traversin], cosséns et tîketes [taies])
- les mousmints del moite.

Schielreyes

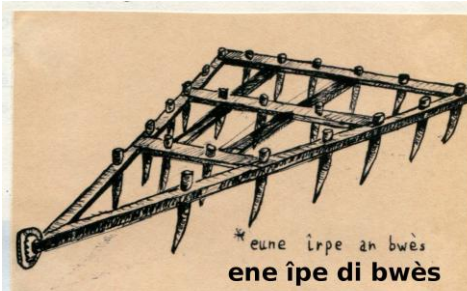
- cwate assîtes di stin
- troes possons di fier
- on cocmwâr di fier
- ene batroûle [baratte] et on modoe di bwès [baquet à traire]
- shijh assîtes di pôrçulinne
- doze schieles di bwès
- on molén à café
- deus saeyees e bwès d' sapén, onk e blanc fier
- djates, coyîs, fortchetes, couteas, et ptitès misco-treyes.

d' on rcweraedje da Manfred Lejoly, li 13 di djanvî 2015

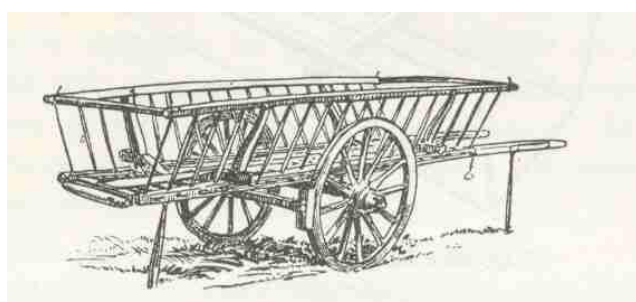
1. muzeure po les dinrêyes sins grande sipepieusté

dessinaedje : Jules Boulard

motoit dins
l' eritance

cârmane
(tcherete po
moenner à four et
às djâbes)

<==

Djeus e walon

Li djeu d' astaplaedje des pougns

Dins onk des prumîs « Coutcouloudjoû » (ene gazete e walon di l' Årdene nonrece, k' a rexhou di 1996 a 2009), Clotile Benoit, skepeye a Viyançe e 1921, nos aveut prezinté on djeu foirt simpe k' i djouwént cwand elle esteut djonne.

|s' adjixheut di mete on pougn so l' ôte, a troes cwate djouweus. Tot montant l' astaplaedje, a tchaeke côp, on djheut « monte Tchalette », pu « monte todi ». Li mwaisse djouweu ni mete nén s' deujhinme mwin sol hopea.

Cwand tos les pougns...

... sont onk so l' ôte, ci-ci va monter d' on pougn so l' ôte avou s' libe mwin, tot djhant :

- Wice k' est i, l' boure k' esteut la ?

On respond : - C' est l' tchet ki l' a prins.

- Ou çk' il est, l' tchet ?

- Il est padzo l' lét.

- Dou çk' il est, l' lét ?

- C' est l' feu ki l' a broûlé.

- Eyou est i, l' feu ?

- C' est l' aiwe ki l' a distindou.

- Eyou est ele, l' aiwe ?

- C' est Mouhå ki l' a boevou.

- Wice est i, Mouhå ?

- Il est evoye å bwès cweri des baguetes di côrî po bate si feme.

Et adon, l' astaplaedje si dis-mantche, et on fwait les cwanses di s' bate a côps d' pougn.

Des efants et des grandès djins ki djouwnt å djeu des pougns. On voet l' doet do mwaisse djouweu inte li 4e et l' 5e pougn

Ritrovaedje do djeu fouî payis

Ké saizene, mes djins, li djoû k' dj' a trové des Afrikins ki djouwént câzu å minme djeu ! Vola les paroles ki dj' a rcopyî d' ene comere ki shonnéve endè saveur li fén mot.

- Cwè çki c' est d' ça ?

- Li capucete da Hayda.

- Et çouci ?

- Li capuce do Zultan.

- Cwè çki gn a ddins ?

- Ene grinne di gurnåde [grenade fruit].

- Wice est ele, mi pårt (del gurnåde) ?

- C' est l' tchet ki l' a prins.

- Eyou est i, l' tchet ?

- I s' a muchî padzo l' carpete.

- Eyou est ele, li carpete ?

- C' est l' feu ki l' a broûlé.

- Edou est i, l' feu ?

- C' est l' aiwe ki l' a distindou.

- Wice est ele, l' aiwe ?

- C' est l' gayet (li torea) ki l' a boevou.

- W' est i, l' gayet ?

- Il est evoye al floye [mare] Ben Ayade. Chenn khrat aademm !

On n' m' a nén seu espliker l' sinse des dierins mots mins il ont l' air di fé rire les djins. Et l' djeu finit come ça.

Des ôtes côps, dj' a veyou ene des grandès djins ki djowe, catyî onk des efants ki djowève avou zels, a môde des doetreces del Walonreye (« Li ci k' a stî å bwès... li ci k' a criyî tchîp tchîp al gueuye do leu », et on kekeye l' enfant.)

Lucyin Mahin, li 20 di fevrî 2015

Djeu às copes di mots

Djivå et rabatea ==>

Les cis (cenes) k' ont sayî d' fé les copes di mots del Rantoele 72 ont kécfeye acoplé : 1. on raploû (rapoûlaedje) ~ F. ene soce (societé pol plaijhi) | 2. ene aite (ene cimintire) ~ D. on waxhea [wahê, wachê, vachê, vacha] | 3. ene djaeye (ene gaeye) ~ J. ene schåve (schafiote) | 4. ene daxhe (gros clâ d' coibjhî, did la l' ratourneure "lever l' daxhe") ~ K. on gros solé | 5. on torea (on gayet, on twa) ~ B. ene âmaye (ene djinixhe) | 6. ene feme (ene kimere) ~ E. on madjopin (on djan-comere) | 7. ene pindoere (pindeûre, pindwâre) ~ I. èn ouxh (uch, ouh) | 8. on rabatea (rabatia, rabatô, gordene, ridea di tchminêye) ~ L. on djivå (tâvlete di tchminêye) | 9. on frumjhon (on fruzion) ~ G. del five | 10. ene bacneure (galreye di livea d' ene fosse ou d' ene eschayire) ~ H. ene eschaye (scaye, chaye, hêye). | 11. on molon (on tchalon) ~ ene baloujhe (ene âbalowe) | 12. ene cahote (on coirnet) ~ C. ene fritche.

Mande escuze : on av metou "pondeure" (pinteure) po "pindoere" (viertire)

Novea live e walon

Li Noeråde

Jean-Luc Fauconnier a ddja brâmint scrît e walon, aprume des pitès prôzes, ou des tecses di lives d' imådjes. Si prumî roman, « Li djoû k' i plourè des pupes di tere », si passève so ene djournêye.

Li nwârôde

Illustrations de Gabriel BILGONNE

Châlewa - Charlewa
2014

Mins come di djuste, gn a, avou, des rsovnances do passé so ene ou deus djermêyes di djins [générations]. Avou « Li Noeråde » (*Li Nwârôde*), c' est al boune cénk djeneracions k' on voet hâynner leu vicaedje.

Plaeçaedje dins li spâce et dins l' tins

On n' voet nén bén wice ki li spoûle si passe, mins c' est dandjreus on ptit bork, poy k' on câze d' ene ôte mājhon « à viyaedje », et d' aler fé ses comissions « al veye ». Wadjans ki ça sereut cobén Tcheslet.

C' est tins del guere di 14, li grosse mitan do live todi. Mins on n' î câze nén di batreyes. Djuste do passaedje des sôdâds, des côps l' arivêye di coixhîs.

Mins, come les persounaedjes tegnut botike, on gros botike, c' est zels ki lodjèt les Almands ki controlnut l' payis. Deus lanchtoûnes [« *landsturm* », *contrôleur civil*] et on pus hôt gradé. Ki s' plaijhi, lu, c' est d' djouwer do piyano. Djuste come li feme do botike, mins leye, a ç' moumint la, ele dimane avou deus viyès matantes, « à viyaedje », dabôrd.

Persounaedjes

Les persounaedjes n' ont pont d' pitit no, djuste des spots. Li prumire, c' est l' noeråde, li mwaisse persounaedje.

Dou lyi vént i, si air d' Itâlyinne ? Va-z è vey, la, twè. Les canletes dijhnut bén ki les botikîs avént egadjî on djårdinî « ki vneut d' on payis do solea ». Mins i s' a fwait touwer al guere, et li scrijheu ni nos dirè māj li fén

mot d' l' istwere.

Li stocaesse, c' est s' pa. C' est lu k' a rprins l' gros botike ki ses deus matantes avént ahivé. Divant d' cwiter, cesses-ciales l' avént maryî, avou ene pitite djin k' il aveut rescontré a ene noice, sins minme lyi câzer. Po fé on si bea mariaedje, il esteut rekis ki l' pitite djin rexhe d' ene sicole di masseurs, la k' elle aprindént li pondeure, el piyano, et les bounès manires. Mins nosse pitite djin a eto fwait s' bouye come feme moplieuse [*reproductrice*] ca, après l' noeråde, elle a co dné troes blondinetes à stocaesse.

Stîle

Li scrijheu n' esplike rén di « sincieus » sol guere. Rén di « sicolodjike » so les parfonds sintimints des djins nerén. Ni l' comint et l' pocwè des mwaissses decidaedjes ki vont evoyî les persounaedjes a hâre et a hote. I prend l' ton di câzer come les canletes do coron, adon-pwis come deus meskenes del mājhon. On n' sait ddja kî k' c' est les « gris » ou les « cakis avou leus grands tchapeas ». Pocwè ki l' noeråde a ndalé avou l' piyanisse. Pocwè

k' elle a rivnou tni l' botike cwand s' pa a yeu si atake. Si li stocaesse a yeu des rlâcions avou l' grosse tatone, si cuzene k' ovrève e botike avou lu, et k' i « schoyeut felmint » li djoû ki l' piyanisse les a schapé d' on controle des gris, pask' on-z aveut fait scarwek dins on depot del sitâcion, la k' on wârdève del farene, do souke, et co brâmint do mindjî ki vneut d' bén lon. Il avént stî ametous, paski les hapeus, c' esteut troes omes, on ptit kinike et deus gros gris sôdâds. Kécfeye li ptit crikion (l' ome del tatone ki dmoreve avou zels e botike et ki vikève di vindaedje di fråde).

Mins gn a nén ki les meskenes ki comintèt les faitindjes do coron. Gn a eto l' vî bidet. Ci-la, li scrijheu dit noer so blanc ki nel frè nén crever, pask' il voet foirt voltî. Eyet co : li câde do vî grandpère k' esteut gâre civike, et ki pindeut el bele plaèce à piyano. Mins lu, i soriyeut tofer. Ki : on pôreut la rprotchî à scrijheu d' aveur luské so « Les mots dâ vî-pa da Felicyin », la ki les câdes do rwè et del royinne loucnut les efants del sicole avou sbarmint ou binâjhté. Ba ! Li Daniel Barbez n' irè nén dvant les noerès cotes po çoula.

Li spoûle d' ene famille so cénk djermêyes (do grandpa del « pitite djin », on cinsî, às efants des blondinetes) nos rapinse eto « Li famille Sinté » da Emile Sullon. Mins po ça, n' a nou rrisse k' on creye Barabasse. Les scrijheus lidjwès ni lijhnut nén do tchâlerwê-tî.

Corwaitaedje da Lucyin Mahin, metou eto so Wikipedia

Li Djan-Luk Fâcnî avou tos lives k' il a scrît ou eplaidî, al djournêye so les lives e walon di Hu (e 2004)

Vî scrijhaedje e walon

Li bataye di Donmårtén

À cminçmint do moes d' fevrî, dji tape mes ouys, djusse ene houbonde [petite seconde], sol tite d' on powinme e walon dins onk des lives d' ocâzion håynés al cinse do tchestea di Hermåle-dizo-Hu.

Li tins di m' dire k' i fâreut scanner l' tecse, li live est vindou. Tchance eto, li ci k' l' a atchté, c' est Flipe Djilet, onk ki dj' kinoxhe bén. Si fourit i bina-mé assez po m' avoyî on sca-naedje des pådjes ki dj' aveu d' l' agrè po, les cenes avou l' tecse lomé : « *Li bataïe di Dommartin* ».

Dji decide adon d' eplaidî ci powinme la sol pådje « Istwere » del waibe del Soce di Racsegnes às tourisses [*Syndicat d'initiative*] di Hermåle-dizo-Hu, ki c' est mi l' waiburline.

Paski pocwè ? Onk di nos vîs signeurs, Hinri III d' Hermåle, marixhâ do prince-eveke di Lidje et tchîf des Warouzîs, a morou dins cisse batreye la. Avou ça ki l' powinme esplike clapantiveuzmint les pondants et les djondants del bataye, et kimint k' ele s' a passé.

Mins minme tot boutant a deus, li Flipe Djilet et mi, nos avans veyou les set croes po ratourner

e francès li walon do 18e sieke. Vacobén ki ns avans yeu èn ôte wikipedyisse, Lucyin Mahin, po nos saetchî foû di spexheur po sacwants målâjheys bokets.

« *Li bataïe di Dommartin* », on n' è cnoxhe nén li scrijheu. Li tecse a stî rcopyî pa Françwès Bayeu, shuvant on recitaedje d' on vî ome di 80 ans, a ene date k' on n' dit nén mins divant 1844. Oyi, poy ki l' tecse si rtrove dins on live lomé « *Choix de chansons et poésies wallonnes (pays de Liège) recueillies par MM. B*** et D**** » imprimé a Lidje ciste anêye la.

Dizo les letes B*** et D*** si catchèt François Bailleux, ki va bénrade askepyî li « Societé d' Lidje » et Joseph Dejardin, li scrijheu do gros spès live di spots ki poite co s' no.

Dins l' adrovaedje, il esplikèt k' i vlèt « schaper del roviaance sacwants bokets d' on lingaedje k' endè va pitchote a midjote. » Ca, dijhèt i, « les djins sont

k' abandnèt todi dpus l' uzaedje do walon, tantea ki si egzistance minme est manceye. »

Dedja adon, les scrijheus ont l' epinse di « tchoezi inte les diferinnès manires k' on pout rinde li prononçaedje li pus djusse possible, li cene ki wåde li mî les traeces di l' etimolo-djeye. » Ey eto « si tni ostant k' on pout dilé les rîles do francès. » Feller aléve ridire parey 55 ans pus târd, avou portant des tchuzes techniques foirt diferinnes. Come cwè, dire e francès et fé e walon, c' est deus.

Li live Bayeus-Dedjârdén est telfeye loukî come li prumî ovraedje k' a-st enondé les Belès Letes e walon.

Mon Diu todi ! Dispu don disk' à rfondou walon, et tote li prôze nén racontece k' il a permetou, kéne trote k' il a la roté, nosse pôve laid vî walon !

Nicole Hanot, li 18 di fevrî 2015; ratournaedje : Li Rantoele

Cotoû istorike

Diviè 1296-1297, on vike des anêyes di margaye inte li peupe del principâté d' Lidje et l' prince-veke. Al copete do martchî, la k' ene istwere di cou - sâf vosse respet - vént mete li bisbrouye inte Humbiet Coirbea, signeur d' Awan et Wiyâme di Warou, les deus pus pouxhants signeurs del Hesbaye.

C' est l' kimiçmint d' ene « guere civile walone » ki va ravaedjî l' Hesbaye 38 ans à long et fé dipus d' trinte meye moirts. Ele finixhrè al « Pâye des Doze ».

Les bateus

Les deus pârtais si lomèt les Awantès et les Warouzîs. I vnèt, tchaeke a s' toû, distrure les béns di leus afronteus [*adversaires*] : des moléns, des bressenes, des tchamps d' dinrêyes, des tchesteas.

Tchaeke pârta rameute ses djins et les djins d' ses djins. Li côde d' oneur d' adon fwait k' on n' pout nén rfuzer.

Henri III d' Hermåle, a skepyî viè 1265, et divni

signeur e 1288, dijh ans après l' kimiçmint del guere. I parvénrè a dmorer foû del margaye disk' e 1310. Mins, li 25 d' awousse di ciste anêye la, Hinri, evoye a on tournoe a Sint-Trond, a-st ene brete avou Wiyâme di Djnefe, signeur di Wareme, èn Awantès. Ci-ci l' ratind a Mélin, so s' voye po raler, l' atake et l' leyî po moirt.

Mirâculeuzmint, Hinri si rfwait di totes ses coixheures. I n' a pus k' ene idêye e s' tiesse : si rvindjî d' l' Awantès.

Po çoula, i s' mete avou les Warouzîs, et raddimint monter al tiesse do pârta.

I poite plinte dilé l' mambor do Prince-veke, mins ci-ci, èn Awantès, ni respond nén. Adon, i s' vout rvindjî lu-minme. I va piyî l' tchestea d' Wareme li 8 di djun 1313. E 1314, c' est l' batreye di Hansinele ki s' clôt pal pâye di Hansinele, la ki Hinri III divént marixhâ del Principâté d' Lidje, tot payant on scot à prince-eveke, Dofe Delmâtche. Li marixhâ, c' esteut l' grand tchîf di l' ârmêye e tins d' guere. Mins eto li « police judiciaire » tcherdjeye d' arester les nôbes codânés pa Lidje.

Metans, li signeur di Peche, k' a tchessî s' feme, sins lyî payî d' vicreye, paski elle esteut d' ene famille e soce avou les Warouzîs.

Les Awantès ndè sont araedjîs. Ey, e 1315, ataker et distrure li tchestea d' Hermåle-dizo-Hu. Pu vna li Pâye di Fexhe, li 18 di djun 1316, li soûmint do droet dins l' Principâté d' Lidje. Come les nôbes

sont djudjîs come les ôtes, Hinri III n' a pupont d' povwer civil.

I n' a pus k' ene tchôte a fé : li guere âs Awantès. Et c' est l' batreye di Donmårtén, dilé Hu, li 25 d' awousse 1325. Les Warouzîs ont-st a pô près 350 cavlîs, kimandés pa Hinri III. Les Awantès end ont 270. Vola kimint k' ça s' a passé.

*O vinox cial, vinox schoûter
Cisse rude bataye ki s' a passé
Adlé les Rodjes Mâyes, a Frenoe
Inte Warouzîs et-z Awantès.*

*Po vs dire å djusse ou çki
c' esteut,
Dj' el pou, cå c' esteut so
m' hâtoe.*

*C' est so Nayô, å tchamp al
croes.*

*Fât esse bén loigne, fât ndè
convni,
Cwand e s' plaeece, on s' divreut
dvierti
D' s' aler kimoudri po ene feme
Ki vs a motoit metou des coines.*

*Mins vo m' la sôrti di m' sudjet,
Å risse di m' fé côper l' xhufflet
Do vî baron Mitchî d' Bierzet.*

*L' djoû Sint-Bietmé traze cint
vint-cénk
Djhan d' Wareme ki fourit
wiyinme
Mins cavayî a tote provnance
Roed sol djeret, sins atimprance
Lamkiné d' fier come on tonea¹
S' firit acdure Dâve li morea.²*

*Hinricou et Bert di Trougnêye
El shuvît a ene coûte hapêye.
Tot d' on plin côp, vla k' acorît
Les fis do sére d' Eure-li-Romin,
Les Surlét d' Lidje, André
d' Mélin,
Les Wonk, les Proute et les
Depré,
Fontinne, Fô, Wihogne et Fâstré,*

*Messére di Wé, W'yâme di
Rûsson,*

*Tchâvâd d' Vivgni, Bert di
Clairmont,*

*Li mâhutin³ Anoul di Djhé,
Boûtâr si fré, Wâtî d' Borset,
Clairmont et l' vî Wâkir d' Awan,
Deus vîs aveûles tot halcotant.*

*Dj' endè direu bén disk' a dmwin
Gn aveut pus ki d' pâtes di
waessin*

*Sins conter l' tropea d' crinkinîs⁴
K' estént po sotni l' cavayî*

*Les Warouzîs s' avént rindjî
Après awè brâmint poujhî.⁵
A leu tiesse, on voeyeut
Hermåle*

*Adon vnént les séres di
Moumâle,
Warfuzêye, Djâspârd Vinâmont*

*Les Tchantmiele, et les
Djulénmont
Linâd Dessieve, Tchabot,
Damré,*

*Wârrou, Cwreur et les Depré
Et disk' å mâhaitî Servâ*

*K' esteut vnou po ctchessî ses
mâs.*

*Å moumint k' on s' va flabôder,
Si rpaxhe di sonk et s' ahorer,
Djurâd d' Sougné, Gofin
d' Fetinne*

*Acorît do costé d' Fontinne,
Dbrizlés d' brôlîs, et tot rozlants,
Dlé nos cavayîs rglatixhants,
Breyant « Rawârdez, n' fijhoz
rén !*

Li prince Marcâ vos acondjeure

*D' eraler come tos bons crustins
Dvins vos tchesteas et vos
coulêyes. »*

*Djhan d' Wareme, sins pus les
loukî,*

*Si rtourna, tot hossant les
spales,*

*Et s' dâre divins les Warouzîs
Cwerant patocosté Hermåle.*

*Ses ouys blawtént come
l' aloumire.*

*Ses côps petént come li tonire.
I l' aporçût, et vore sor lu.*

*Hermåle, do côp, si recrestêye.
Mins si tchvâ, ki n' è poleut pus,
Tome moirt å mitan del trûlêye.*

*Li pôve Hermåle, tot crevinté,
Si rsaetche, a mwetêye sipaté.
Arnol di Djhé, di s' crâwe di fier,
El ribouxhe djus, et l' towe roed
moirt.*

*Tchantmiele a hâsse del rivindjî.
Afonce dissu, et sins lugnî,
D' on côp, l' adierceye et
l' sitâre,*

Adlé s' canaye di fré Boutârd.

*On s' siplinca tote li djournêye.
Et ç' fourit aprume al vesprêye
Ki les séres di Veye et d' Bierlô
Endè ralît pal voye di Fô.*

*Vos dire tot kî ki trepassa
Sereut trop long. On ls etera
Cénk djoûs d' après del Sint-
Bietmé.*

*Djhans por zels ene pâter ey ene
âvé.*

1. il aveut ene sipesse ârmeure

2. on rloimé tchvâ foncé brune, aclevé a Dâve, li seu polant poirter l' cavli avou s' pezante ârmeure.

3. margayeu

4. ârbalestî

5. Divant l' batreye, Hinri III

d' Hermåle aveut priyî les signeurs noveas-aloyîs e s' tchestea, et lzî siervi do vén tant k' il è vlént.

Les crakes dal Blawete

Scole del nute

N a deus ovrîs ki prindèt leu poizêye [pause] a nonne.

Li prumî dit :

- Cnoxhes tu Victor Hugo ?
- Neni, respond l' ôte !
- T' as toirt, fât shure li scole del nute. Et cnoxhes tu Albert Einstein ?
- Neni !
- T' as toirt, fât shure li scole del nute. Et cnoxhes tu Karl Marx ? (minme djeu) T' as toirt, fât shure li scole del nute.

Adon l' ôte, tot mâvlé :

- Et twè, cnoxhes tu Djan Dupont ?
- Eu... Bén neni.
- T' as toirt. C' est l' ci ki s' ocupe di t' feme cwand t' es-st e scole del nute !

A cfesse

N a ene viye feme ki s' va cfessî e l' eglijhe.

- Mi pere, eu... dj' a fwait wiyinme mi ome !

Li curé :

- A bon ! Et qwand, ça ?
- Eu ! I n a trinte-deus ans.
- Trinte-deus ans ! Mins ça n' a pus d' consewince, mi feye.
- C' est possible, dit-st ele, mins ça fwait plaijhi, des côps k' i n a, d' endè rdjâzer.

Co todi a cfesse

Èn ome, ci côp cial :

- Mi pere, dj' a fwait ene fâte. Dj' a petchî avou ene feme.
- Avou kî m' fi ?

- Djî n' vos l' pou nèn dire.

- Djî m' vos va aidî m' fi. Avou l' manguinresse (botchresse) ? avou l' kimere do botike ? avou l' meskene do notâre ?

- Djî n' vos l' pou nèn dire. Dj' endè va.

Tot sôtixhant, i rescontere si soçon.

- Dj' a stou a cfesse. Djî n' a nèn-st avou l' absolucion, mins dj' a troes bounès adresses !

Nén sins ôrdonance

N a ene kimere k' intere divins ene apoticârreye, et ki dmande di l' ârsunik.

- Ki voloz vs fé avou ?, k' i dmande l' apoticâre.

- C' est po touwer mi ome.

- Cwè ? Vos riyotez ! Djî n' vos pou vinde di cwè fé on moude !

Li cmere drove si sacotche et sôtixh ene foto di si ome ki fwait l' amour avou l' feme di l' apoticâre.

- Awè, c' est seur... poy ki vs avoz ene ôrdonance, ci n' est nèn parey.

N a « andje » et « andje »

N a ene bâshele di 7 ans ki dmande a s' mame :

- Di, mame, èn andje, ça vole ?

- Bén, ... eu ... awè.

- Mins adon, pocwè nosse djonne meskene ni vole-t ele nèn ?

- Et pocwè diss çoula ?

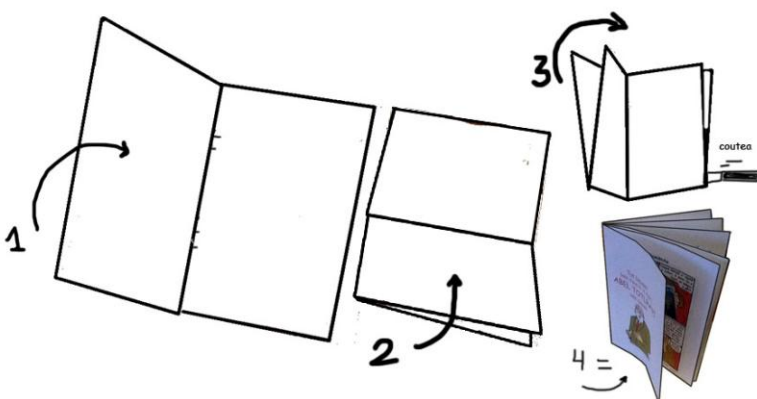
- Paski popa, i l' a lomé « mi andje ».

- Aha ! Ratin dmwin ! Djî wadje k' ele va voler !

*Christian Thirion (li Blawete), li 22 d' fevrî 2015
(sicrît e walon d' Lidje et rmetou cial e rfondou)*

Vos « Totlravi » e-n on ptit live

Les tuzaedjes do professeur Totlravi sont foû. Si ça vos dit, vos les ploz raloyî vos-minme a môde di ptit livret, come li dessén cial âdzo l' mostere. Nos l' avans fwait, ârtizanâlmint, po les bokets des « Rantoeles » 68, 69 eyet 70. Si vos vloz ci ptit live la (k' a minme riçû on limero ISBN), avoyîz nos 5 € sol conte del gazete, avou mincion « livret Totlravi ».

Al dierinne broke

On aprind pa l' Adjince « Belga » k' i gn âreut yeu deus cint cwarante-set (247) Walons di ramassés cisse samwinne ci, ey evoyîs el pote, pask' i sotnènt les terorisses islamiveus. Les espions-schoûteus do NSA les ont oyou dire : « Djî boereu bén ene pitite **djihate** di café ».

(avoyî pa Pascal Baidjot)

L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tâves di rcâzaedje e walon tos les 3es londis do moes.

Racsegnes : Claudine Voz claudine-voz@hotmail.com

Les djâzeus d' Manhé

Sale comunâle, tos les 4inmes mierkidis do moes. Racsegnes : Jean et Anne-Marie Leclerc

Copinreye di Libin

Tâvlêye di rcâzeus d' walon moennêye pa Djâke Dupuis. Ele si rashonne li dierin vénrdi do moes a 6 eures al nute al mâjhon d' viyaedje di Libin (sol dilé d' l' egljhe). Racsegnes : Emilie Lecuivre, Culture Haute-Lesse : 061/41 33 91 0498/17.24.67

Les conte-rindous sont so « Berde-laedje »

Copinreye di Rindeu

Li prumî londi do moes a 8 eures al nute. Racsegnes : Jean-Marie Hamoir 084 47 78 57. jm-hamoir@skynet.be

Tâvlêye di walon di Rotchfoirt

A « Ascoye Fâmene », les prumîs et troejhinme mierkidis do moes. Racsegnes : Désiré Malet d.malet-sonveau@skynet.be

Copinreye di Tchârnoe (Tchaurnè, Charneux-Harsin)

Sâle do viyaedje, li 3inme mârdi do moes Racsegnes : Josée Buron: joseeburon@hotmail.com

Li copinreye di Timister

Li prumî djudi do moes a 20e ; Racsegnes : Léon Bomboir (087 44 61 85).

Li copinreye des trôs d' soteas, Tchôfontinne

Racsegnes : Marcel Louis (04 351 72 71 / 0474 29 02 59). causeriealusine@hotmail.be

Li copinreye di Stâvleu

si passe deus côps so l' moes, les prumî et l' troejhinme mierkidis, di 17 a 19 eures, â locâ d' Electrabel. Racsegnes : 080 86 32 27.

Copinreyes do Roman Payis

Gré-Dwecea : a 2 e. di l' après-nonne, al sâle di spôts, li troejhinme londi do moes. Racsegnes : Guillaume Warnier.

Perwé : Racsegnes : Andrée Flesch 081 65 55 20; petitelouyse@yahoo.fr

Oû-l'-Grand : Racsegnes: Joseph Decossaux 019 63 49 61.

Soçnaedje di Djmepe-so-Sambe

Li mârdi, ene samwinne so deus. On câze did tot, mins nén d' politike ni di rlidjon Racsegnes : christiane.biname@euphony.net

Sicoles di walon

Univiersité des 3 côps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures: Racsegnes: Anne Delporte, Esplanade de la paix 8/176, 4040 Hesta; Denise Willem, Avenue du centre 116, 4821 Dizon-Andrimont

Les scoles di Bive do prétins 2015

Les mârdis 3, 10, 17 24 et 31 d' mâss 2015 a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e. Racsegnes : centre.culturel@bievre.be

Li 31 d' mâss, c' est les scolîs ki fjhèt l' cours.

Stadje di scrijhaedje e walon

Do mârdi 7 â vénrdi 10 di djulete 2015, di 9 eures â matén a 4 eures di l' après-nonne, a Fâ-les-Tombes, sol comene di Djeve. Ça costêye 80 uros (56 po les djonnes di 18 a 26 ans). Les acvierneus, c' est Pire Lazâr et Djowele Spirkel. Racsegnes : joelle.spierkel@province.namur.be ou tel. 081/776 774 u 081/775 580

VoBuze (Youtube)

<http://www.youtube.com/wlnty> ou don-bén :

<http://aberteke.walon.org>

Responda da Valmi Féaux k' a stî minisse-prezidint del « Kiminâlté ».

Recitaedje des efants d' Cins ki djhèt des arimés e walon. Cins, c' est on hamtea di Tniveye [Tenneville].

Sol Toele walon-câzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Bénrade les scoles di walon d' Bive di l' ashyinne do prétins 2014.

Les videyos del tévéwaloncâzante î sont ossu.

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st asteure 13.750 ârtikes (â 11 di mâss 2015).

<http://wa.wikipedia.org>

Li Wiccionaire

<http://wa.wiktionary.org>

aveut 14.943 ârtikes â 11 di mâss 2015.

Libes programes éndjolikes e walon

<http://walotux.walon.org>

Foroms et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

Gn a on fyi po l' avançmint do por-djet « Samwinne âs langues come li walon ». Loukîz eto li fyi « Dji so Tchârli et 500 efants d' Gaza ».

<http://walon.cultureforum.net/>

On-z î rtrove des tecses evoyîs pa les oteurs e Feller ey eplaidîs vaici e rfondou. Metans tos les « Tchafiaedjes do Ptit Louwis »

« Payis condruze et walon »

Pådje « Fesse-bok » privêye avou beacôp do walon. Po-z î esse priyî, dimandez a Jean-Pierre Dumont, Richard Joelants ou Jacques Desmet.

Muzêye do Pârlaedje

<http://www.museedelaparole.be/>

Waibe del Blawete

On novea waibe-blok e walon

<http://li-blawete.blog4ever.com>

Waibe des rruwes walones

<http://revues.be> Prezintaedje des dierinnès rruwes e walon (ey e francès). Deus ârtikes complets po tchaeke rruwe + li tâve des ôtes papîs. Nosse « Rantoele » î est ddja, avou eto « Les Cayés walons », « El Bourdon », « El Moxhon », evnd.

RANTOELE N° 73

Deus idêyes da Michel Francard p. 3

So dju Charlie ?

(Lucien Mahin, Joëlle Spierkel, Djozewal, Georges Sfasie) p. 4, 5 & 8

†Claudy Criquelion (Jean Goffart) p. 6

Cwand l' moxhe same

(André Lamborelle) p. 7

Belès Letes :

* Istwere d' amour

(Jacques Desmet) p. 9-10

* Rimeas et tuzaedjes

(Richard Joelants) p. 10

* Pôve efant (Désiré Malet) p. 15

* Sori pol tchet (Philippe Antoine,

†Georges Brassens & Vincent Delire) p. 16

Binde d' imâdjes : Abel Totlravi vos câze

(fén) (Djozewal) p. 11-14

Ene eritance a Ôvîfa

(Manfred Lejoly) p. 17

Djeu d' astaplaedje des pougns

(Lucien Mahin) p. 18

Djeu des copes di mots (rexhowe)

(Jacques Dupuis) p. 18

Li Noeråde,

roman da Jean-Luc Fauconnier p. 19

Li bataye di Donmårtén (1325)

(vî tecse ritrové pa †François Bailleux e 1844

et cominté pa Nicole Hanot) p. 20-21

Les crakes del Blawete

(Christian Thirion) p. 22

